
ORÍGENS I DEFINICIÓ DE LA METÀFORA LUL·LIANA DE L'AMIC I L'AMAT*

ORIGINS AND DEFINITION OF THE LULLIAN METAPHOR OF THE *LOVER* AND THE *BELOVED*

ARNAU VIVES PIÑAS

Centre de Documentació Ramon Llull (Universitat de Barcelona)

arnau.vives.pi@gmail.com

Resum: La metàfora de l'*amic* i l'*amat* de Ramon Llull té els seus orígens en els darrers capítols del *Llibre de contemplació en Déu* (1273-1274), el seu primer gran projecte librari. Les ocurrències que hi registrem prefiguren les principals característiques temàtiques i artístiques (les referides a l'Art lul·liana) d'un tema literari que recorrerà tota la producció escrita de Llull, especialment el *Romanç d'Evast e Blaquerna* i el *Llibre d'amic e amat* (1276-1283), l'*Art amativa* (1290) i l'*Arbre de filosofia d'amor* (1298). Aquest article proposa una lectura interpretativa d'aquestes primeres ocurrències, juntament amb altres al·lusions en obres anteriors al *Blaquerna*, que constitueixen la primera fase de l'evolució d'aquest motiu lul·lià en un recorregut que abraça més de trenta anys d'escriptura.

Paraules clau: Ramon Llull, lul·lisme, *Llibre de contemplació*, *Llibre d'amic e amat*, metàfora.

Abstract: The metaphor of the *loved* and the *beloved* appears for the first time in the last chapters of the *Book of Contemplation* (1273-1276), the first principal book project of Ramon Llull. These references prefigure the literary and the artistic characteristics of this theme, which will be present in all Llull's opus, especially in the *Book of the lover and the beloved* (1276-1283), the *Ars amativa* (1290), and the *Tree of the Philosophy of Love* (1298). This paper explains the definition of the metaphor, and it also suggests an interpretation of these first references, including some texts

(*) Aquest article s'ha dut a terme en el marc del projecte PGC2018-095417-B-C6 «Digital Corpus of Medieval and Renaissance Catalan Texts. Narpan II», i d'un contracte «Ayudas para la formación de profesorado universitario» (FPU16/01674).

from other lullian works before *Blaquerna*. All together constitute the first stage in the evolution of this lullian image during thirty years.

Key words: Ramon Llull, lullism, *Book of Contemplation*, *Book of the lover and the beloved*, metaphor.

1. INTRODUCCIÓ

El *Llibre d'amic e amat* (1274-1283, i en endavant *LAA*) és l'obra més famosa de Ramon Llull, segurament per la seva alta expressió literària. És una excepció poètica en el corpus del beat, per la càrrega estètica i de significat que concentra la metàfora de l'*amic* i l'*amat*. L'obra literària de l'autor, amb aquesta en primer lloc, és la que ha gaudit de més prestigi i comprensió, i potser per això hem estudiat aquesta metàfora partint del *LAA*. Ara bé, la lectura del corpus lul·lià posa en evidència que la imatge el recorre de principi a fi, des del *Llibre de contemplació en Déu* (1273-1274, en endavant *LC*) fins a l'*Art breu* (1308), al llarg d'una vintena d'obres i trenta anys d'escriptura. Així doncs, per estudiar-la cal buscar-ne l'origen real i veure com es lexicalitza, passant després per les obres i les fases en què desenvolupa la plenitud del seu significat (Vives 2021, 2022a).

En aquesta tradició, el *LAA* representa una part (357 textos breus) d'un corpus de textos sobre l'*amic* i l'*amat* molt més extens (3 029), que s'adaptin sempre a la forma i les expectatives de l'obra que els acull. Tots estan catalogats i sistematitzats en el Corpus Digital d'Amic e Amat (*CDAlA*),¹ una base de dades en xarxa que els organitza amb un sistema d'etiquetatge semàntic que dona compte dels seus continguts temàtics i artístics concurrents. És una antologia digital completa dels textos sobre l'*amic*, que anomenem *sentències*, que funciona alhora com una eina catalogràfica de consulta, apta per a qualsevol cerca lèxica. A més, gràcies a l'etiquetatge semàntic, il·lustra quantitativament tots aquells conceptes recurrents del corpus, i permet fer una interpretació dels camps semàntics que conformen el tema literari de l'*amic* (Vives 2022b). Des del seu origen i en cada nova obra, la metàfora agrega progressivament nous conceptes i camps semàntics que n'amplien el context fins a crear aquest tema literari.² És un procés en què els constituents bàsics de la metàfora s'arriben a ins-

1. Que podeu consultar a: <<http://www.ub.edu/llulldb/caia.asp>>.

2. Partim de la reflexió de Soler (1992a, 2012), que parla de «metàfora» i de «tema», i soluciona la vacil·lació de la crítica a l'hora d'anomenar, i per tant de definir, allò que constitueix el nucli del *LAA*. Rubió (1985:

criure en un marc de ficció, amb una sèrie d'espais, personatges i accions, cada cop més ric, i van formant una peripècia entorn de l'amistat entre l'ésser humà i Déu, explicada com una aventura espiritual que beu dels esquemes narratius de la tradició romànica. En l'evolució d'aquest relat, la metàfora acaba adquirint un caràcter simbòlic, perquè s'ofereix al lector com un exemple per al seu creixement espiritual. La vintena d'obres que tracten aquest tema tenen una funció pedagògica, doncs, perquè volen transmetre, de diferent manera, una art d'estimar Déu, és a dir, un mètode per a la contemplació fonamentat en l'Art lul·liana —que a partir de l'època ternària Llull anomenà *amància*.³ D'aquesta manera, doncs, la metàfora de l'*amic* i l'*amat* serà portadora d'un relat implícit que s'anirà construint en diverses obres, sobretot a partir del *LAA*, i de l'ensenyament d'una art de contemplació. Per conèixer l'origen d'aquest procés cal que ens fixem primer en el grup d'obres que representa la primera fase de l'evolució de la metàfora abans del *Blaquerna*. És el propòsit d'aquest article.

I. I L'ORIGEN DE LA METÀFORA AL *LLIBRE DE CONTEMPLACIÓ*

El *LC* és el primer gran projecte librari que Llull va emprendre per complir l'objectiu d'escriure el millor llibre del món, un llibre per reconduir les conductes de fidels i infidels d'acord amb la doctrina cristiana. Era un dels punts inicials del seu gran programa espiritual, juntament amb la fundació d'escoles per a missioners que formessin en idiomes, i l'inici d'un moviment universal d'evangelització, pel qual, si convenia, calia prendre-hi martiri. El *LC*, doncs, n'és la primera concreció, i se sol observar que els seus centenars de pàgines ja contenen de forma germinal tot allò que Llull havia de desenvolupar en el futur (vg. Rubio 1997, 2008). El que li mancava, encara, era la forma i manera per complir aquest projecte tan ambiciós, allò que li arribaria amb la revelació de Randa, l'Art, un sistema per al coneixement que vertebrarà sistemàticament la redacció de totes les seves obres. Com no podria ser d'altra manera, és al *LC* que també trobem l'origen de la metàfora de l'*amic* i l'*amat*. Vegem-ho amb deteniment:

286-289) havia parlat de «tòpic» i d'«al·legoria de l'amic i l'amat», però Soler es decanta per metàfora en comptes d'al·legoria, i descarta tòpic en sentit de lloc comú, ja que la metàfora no està lexicalitzada fora de l'obra lul·liana, ni genera cap tradició. Amb la seva recurrència es lexicalitzen uns sentits, uns personatges i un argument, i llavors podem parlar de tema.

3. L'Art presenta diverses etapes, entre les quals trobem principalment l'Art quaternària (entre 1274 i 1289, quan les sèries de principis del sistema es presenten com a múltiples de quatre) i l'Art ternària (entre 1290-1308, quan ho són de tres).

2.1 PREFIGURACIÓ DE LA METÀFORA

Al llarg del *LC* es registren moltes ocurrencies d'«amics» i «amats».⁴ Ara bé, la majoria no té el significat de la metàfora que ens ocupa. En aquesta sempre hi ha dos agents, i la presència d'un comporta la presència, explícita o implícita, de l'altre. L'un, designat «amic», és un ésser humà; l'altre, designat «amat», és Déu. Heus ací una primera descripció de la metàfora i les seves condicions. De les ocurrencies dels dos termes que trobem al *LC*, però, la majoria no respecta aquestes condicions ni ha lexicalitzat aquells valors, sinó que té un significat més general. Així, «amic» pot ser un simple apel·latiu.⁵ Altrament, pot ser un «amic» que té relació amb un «amat»; però referit a una relació d'amistat genèrica, no específicament entre l'ésser humà i Déu, sinó entre agents humans.

Aquesta mena de referències i d'altres més properes a la metàfora es localitzen al final del llibre, a partir del capítol 272 i fins al mateix darrer 366. Soler (1992a) en discuteix algunes —moltes de les quals ja havia advertit Mateu Obrador (1904) al proemi de la seva edició del *LAA*—⁶ i argumenta que la metàfora no hi està constituïda, que la identificació de l'*amic* i l'*amat* tal com s'expressa al *LAA* no és evident: «en molts casos els termes indiquen simplement l'agent i el pacient de l'acció d'estimar, el subjecte i l'objecte d'amor; en d'altres casos, sense que es pugui assegurar, és possi-

4. Usem cursiva per a *amic* i *amat* quan tenen el valor ontològic de la metàfora; i cometes per expressar formes gràfiques.

5. «Ah Senyer Deus, qui defenets los vostres bons amics de lurs mortals enemics!» (ORL II: 28; 6, §7), o bé, ORL II: 49; 10, §24, ORL II: 300; 8, §10, ORL III: 25; 63, §7, entre moltes més. Altres apel·latius amb un significat pròxim poden ser: «Rey amant, misericordiós, piados, perdonant!» (ORL II: 295; 57, §13), que es refereix a Déu.

6. Concretament, Soler registra «les següents ocurrencies (la primera xifra es refereix al capítol i la segona al paràgraf): 272 (20), 278 (16), 281 (4, 19, 28), 287 (12), 289 (26, 27), 290 (3), 307 (pàssim), 312 (10), 338 (II, 12), 334 (24), 349 (24). La llista no té la seguretat de ser exhaustiva; es remunta a la que van donar Antoni Sancho i Miquel Arbona a la nota 232 de la seva edició del *Llibre de contemplació* (*OE* II, p. 1267); he descartat els casos dels capítols 308 (16) i 312 (30) (el tema no hi apareix enlloc) i he afegit alguna altra aparició» (Soler 1992a: 137, n. 6). Vegeu també el comentari de Ruiz Simon (2015: 74) sobre algunes d'aquestes sentències del *LC*: «Els termes d'amic i amat no hi han adquirit encara la que serà posteriorment la significació al·legòrica característica en l'obra lul·liana. Lull (1960, 898) en parla per caracteritzar la naturalesa de l'"amor d'aquest món" (capítol 289.26). Per descriure (1960, 854) com es comporten, d'acord amb aquesta naturalesa, les persones que s'estimen (capítol 278.16). Per adoctrinar (1960, 979), en la línia de l'apuntat en el ja esmentat capítol 294, sobre com s'haurien d'estimar per estimar com cal subordinant tot amor a l'amor a Déu (capítol 307.2-3). O per convidar a reflexionar (1960, 1113) sobre com Jesús va estimar els homes patint i morint per ells a partir de l'exemple del que fan els amics per als seus amats, en una consideració en què, curiosament, Jesucrist, a diferència del que s'esdevé al *Llibre d'amic e amat*, no s'assimila a l'amat, sinó a l'amic (capítol 338, II). Com ha assenyalat Soler (1992a, 140), només en l'última d'aquelles aparicions, en el capítol 349.24, ja ben avançada la distinció dedicada a l'oració, s'apunta el pas que porta a la identificació de l'amic amb el fidel i de l'amat amb Crist».

ble de fer aquella interpretació; i, finalment, en alguns, la identificació és indubtable» (Soler 1992a: 137). Conclou que no podem considerar que al *LC* la metàfora quedi constituïda com es coneix al *LAA*, perquè no s'ha produït la substitució metafòrica dels constituents, és a dir, els termes «amic» i «amat» tan sols parlen de l'agent i el pacient de l'acció d'estimar. Per aquesta raó, es podria dir que al *LC* hi ha l'origen remot del tema, una aproximació a la metàfora, però no els orígens de l'opuscle del *Blaquerna*.

Això és així si ho valorem des del punt de vista del *LAA*, però no des del punt de vista de la història i el recorregut complets de la metàfora. Així que proposem reorientar la definició del seu esquema semàntic acceptant i ampliant que: l'*amic* és l'agent humà en l'acció d'estimar Déu, i l'*amat*, Déu, n'és el pacient, en una dinàmica recíproca. Aquesta proposició, generada per la projecció metafòrica dels significats 'ésser humà que estima Déu' i 'Déu que estima l'ésser humà', lexicalitza els constituents de la metàfora. La consolidació d'aquesta proposició implícita significa la consolidació de les primeres manifestacions de la metàfora, doncs. En aquelles primeres ocurrencies d'«amic» i «amat» genèriques del *LC*, els termes designen l'agent i el pacient en una relació d'amistat específicament humana —i amb variabilitat de significants; poden ser també dos «amics», o l'agent pot ser denominat «amant»⁷ quan el pacient és «amat».⁸ En aquests fragments es parla d'amistat entre persones, i per tant no els podem considerar ocurrencies de la metàfora, segons la definició que acabem d'establir. El cert, però, és que en són el precedent. De fet, usen d'un llenguatge molt semblant a la metàfora tal com apareixerà al *LAA* (vg. ORL VII: 398; 307, § 22, o bé ORL VII: 398-399; 307, § 24):

Mas com l'amic ama, Senyer, l'amat sens que no ama vos continuadament per la primera e per la mijana terminació d'amor, adoncs l'amat no es amat per son amic en tots temps, e si es amat en una cosa no-u es en altra: on, per assó l'amor que l'amant ha a l'amat es alterable e camiable e soven es en privació, e segons que s'avé es la amor gran o poca. On, enaxí com temps seguex, Senyer, lo moviment on lo temps es engenrat e lo moviment seguex lo temps, enaxí la amor que l'amic ha a l'amat seguex alteració e corrupció, e la alteració e la corrupció seguex la dita amor: on, per assó se seguex que los homens en un temps son amats e en altre desamats.

Aquestes ocurrencies prefiguren la metàfora tal com la coneixerem, però no l'han lexicalitzat. Són la base d'una argumentació, però, que durà a la seva plena

7. A propòsit de la variant «amant», com explica Soler (1992a: 138), és molt probable que el terme «amic» s'acabi imposant per designar l'agent de la relació amativa per evitar la similitud entre els participis «amant»/«amat», que podria resultar equívoca per la grafia o la fonètica. Tot i això, no s'abandonarà mai.

8. «Misericordiós Senyor! Si l'amant ha ira e desplaer molt gran com l'amat no li fa semblant d'amor, doncs significat es que l'amant deja aver molt gran plaer com l'amat li fa bella cara e bell semblant d'amor» (ORL VII: 109; 280, § 24)

definició en aquests mateixos capítols, i que és la següent: l'ésser humà ha d'estimar de la manera com estima Déu per no corrompre's.

El terme «amat» sovint és un participi present associat a Déu (apareix molts cops amb fórmules com «Senyor amat», i altres formes amb participi).⁹ Déu també pot ser referit com a «amic», sense que hi sigui activa la relació amb un altre agent, i per tant no hi hagi metàfora. En aquests casos el terme s'està utilitzant com un atribut,¹⁰ no com un nom. Quan la metàfora es lexicalitzi, la forma es nominalitzarà i passarà a ser un substantiu amb funció de vocatiu. Per ara «amat» és un atribut de Déu, doncs, no una forma per designar-lo.

Entre aquestes ocurrències que encara no podem considerar manifestacions de la metàfora hi ha un grup nodrit de paràgrafs que expliquen de quina manera s'haurien de regular les relacions humanes. L'argumentació de Llull porta a la conclusió evident que l'amistat de l'ésser humà s'hauria d'emmirallar en el model que ofereix Jesucrist, i amb això acostar-se a les seves característiques. Hi ha tot de referències que insinuen que tot «amic» ha d'ordenar el seu amor vers altres «amics» i «amats», o objectes d'amor en general (no referits a Déu), segons aquest model (vg. ORL II: 90; 75, § 19), doncs. Entre aquests casos podem comentar els d'un capítol molt significatiu, el 308, «Com hom ama son enemic», que ho explica sistemàticament. En aquest moment del llibre s'està formant i consolidant la metàfora a partir d'una transposició de significats: l'amistat entre els homes s'hauria de reflectir en l'amistat de Déu amb la humanitat. El capítol 308, doncs, explica els errors més comuns de l'amistat entre els éssers humans, i com per esmenar-los cal aprendre de l'amor de Déu. D'aquí en surt el manament d'estimar l'enemic, que es converteix també en un possible *amic* o *amat*. Aquí, l'*amic* és aquell que busca la manera de convertir les seves relacions humanes en un camí de creixement interior i una via per acostar-se a Déu. Encara que l'*amat* no sigui Déu directament, sinó un genèric referit a altres persones sobre les quals exercitar un amor virtuós, podríem considerar perfectament que aquest *amic* ja comença a tenir les característiques de la metàfora, perquè existeix en relació amb algú altre. És a dir, aquest *amic* es comença a identificar amb les virtuts pròpies de l'amor de Déu, i viu l'amistat com un espai per al creixement espiritual. Vegem-ne un exemple (ORL VII: 404; 308, § 11):

9. «Senyor amable, Senyor honrat, Senyor amat, Senyor amic de tots vostres benivolents!» (ORL II: 64; 70, § 16). La forma de participi «amat» apareixerà molt sovint relacionada amb la teoria dels correlatius.

10. «Oh forsa sobre totes forses! Oh amor sobre totes amors! Oh dousor sobre totes dousors! Molt me tenc a gran errada, Senyer, e a gran desastre con jo he injuriat vos, qui sots lo mellor amic e·l pus leyal e·l pus profitós que jo pusc aver» (ORL II: 90; 75, § 19; o bé ORL II: 107; 78, § 22).

Gloriós Senyor! Com l'enemic no remembra ni enten ni no ama vos com remembra e enten son amic, doncs es l'amic membrat e entés falsament, e de fals remembrament e enteniment forma-s fals voler: on, per assó es feta batalla e contrast enfre lo remembrament e l'enteniment e-l voler del amic ab lo remembrament e l'enteniment e-l voler del enemic. On, la ánima del amic se combat e-s defén ab veritat e la anima del enemic se combat e-s defén ab falsetat; e car veritat es de natura e de propietat de esser e falsetat es de natura e de propietat de no esser, e car esser ha molt major poder que no esser, per assó es la falsetat vensuda e sobrada per veritat: on, per assó l'enemic esdevé amic leyal e vertader en ves son vertader amic.

2.2 CONSTITUCIÓ DE LA METÀFORA

Amb això podem dir que s'estan consolidant les bases de la metàfora, sense que aquestes referències es puguin considerar, però i encara, ocurrències seves. El que s'explica en aquests fragments s'assembla molt al treball espiritual que ha de fer l'*amic* del *LAA* seguint una art de contemplació, com s'assembla als seus resultats. És un treball a través de les potències de l'ànima, especialment la voluntat i la intel·ligència. Al capítol 308, doncs, l'amistat es presenta com un espai per al creixement espiritual, en el qual l'home pot perfeccionar el seu amor prenent Déu de model. Això ens ensenya que la metàfora basteix les seves bases posant el focus en l'acció de l'home, és a dir, en la mesura humana i no pas en la seva relació amb Déu, en la relació amb els seus germans, per tal d'ordenar la seva capacitat per a l'amor (ORL VII: 407; 308, § 21):

On, beneyt siats vos, Senyer Deus: car per la volentat alterada del amic a l'amat, es la volentat del amic occasió com fassa alterar la mala volentat del amat membrant e entenent l'amat la gran amor e paciència de son amic. On, com assó sia enaxí e com molt home vulla amar son enamic e no sapia aver art ne manera en ell amar, doncs sapia membrar e entendre en alterar son voler com son remembrar e son entendre volran afigurar enamistat en lo voler; car per aquella alteració de voler es possibol cosa a l'amic amar son enemic e es possibol cosa de convertir lo enemic a esser amic.

És a partir d'aquest emmirallament de l'ésser humà amb Déu que l'*amat*, l'objecte d'amor de l'*amic*, el que li permet realitzar la seva capacitat d'estimar, ja esdevé Déu mateix. A partir del capítol 272 es comencen a identificar clarament referències a l'*amic* i a l'*amat* amb el sentit, inequívoc, d'home que estima Déu i 'Déu, que estima l'home'. (Entre aquest capítol i el 308 coexisteixen els termes referint-se a l'amistat entre homes, i la nostra metàfora, que s'està lexicalitzant.) Es comencen a presentar ja com els dos constituents necessaris en una relació que funciona recíprocament, a diferència dels subjectes i contextos genèrics que havíem vist anteriorment, i apareixen formant una unitat amb sentit independent (ORL VII: 89; 278, § 16):

Gloriós Senyor sobre totes glories, misericordiós sobre totes misericordies! Qui vol amar la vostra gloriosa humanitat, cové, Senyer, que son remembrament sia semblant en recordar so que l' remembrament de vostra humanitat remembra, e cové que l'enteniment sia semblant en entendre al enteniment de vostra humanitat, e cové que lo voler vulla so que vostre voler humá vol; car natura es d'amor que l'amic remembre e entena e vulla so que remembra e enten e vol l'amat.

En aquest fragment la metàfora està ben definida. L'*amic* treballa amb les seves potències de l'ànima per tal que es corresponguin amb l'enteniment, el voler i el remembrament de l'*amat*, Déu, i això defineix la natura del seu *amor*. Aquesta és l'essència de la metàfora i de l'art de contemplació que transmet, i ho serà en tot el corpus: l'*amic* és un ésser humà que procura entrenar les seves facultats per tal que compleixin el sentit de la seva existència, que és conèixer, estimar i recordar Déu, és a dir, fer una vida d'entrega al servei de Déu (la primera intenció, segons la doctrina lul·liana) i no pas als afers propis (la segona intenció, que hauria d'estar al servei de la primera). Per aconseguir-ho, l'*amic* inicia un aprenentatge, que s'anirà definint en obres posteriors en la forma d'una art de contemplació, per la qual aprèn a ordenar les seves potències d'acord amb aquesta fi, i així esdevé ell mateix una expressió concreta del creador i de les seves propietats. Alineant-se amb aquesta fi i treballant la seva interioritat, l'*amic* acaba sent una manifestació de l'*amat*, és a dir, acaba participant de la seva naturalesa en la mesura que li escau com a ésser creat, perquè de fet és la de tota la creació. Sentències successives (vegeu-les al *CDALA* amb més detall) desenvolupen, en la línia de l'anterior, com ha de ser l'amor a què ha d'aspirar tot *amic*, que ha d'existir en el món a partir del mirall que li ofereix l'*amat*. Ara encara som lluny del *Blaquerna*, però, on la metàfora construirà una acció i agregarà multitud de camps semàntics fins a construir una ficció literària; tot just han quedat fixats els significats dels constituents de la metàfora i s'ha començat a definir en què consisteix l'acció del seu amor. Som a les bases del tema. Les pròximes sentències insistiran a definir en què consisteix aquest amor i aquesta relació, és a dir, es definirà l'ontologia de la metàfora.

L'amistat entre un *amic* i un *amat*, que en la seva forma més sublim és la de l'home amb Déu, doncs, exemplifica com ha de ser l'amor com a facultat humana en el món creat. Educant l'amor per Déu, hom s'educa la facultat d'estimar, i reordena la seva interioritat també per a l'experiència del món. La proposta amativa de Lluïl és integral i motiva una redefinició de l'ésser (ORL VII: 200; 289, § 16):

Honrat Senyor al qual son fetes totes reverencies e totes honors! La .vª. raó se diu de relació. On, deym que la amor d'aquest mon segons que sensualment sentim e entellectualment entenem, ix d'amic e d'amat. On com los demás homens d'aquest mon sien amadors de vils coses e de poc profit e de poca valor, e com les coses amades no sien dignes que ab gran remembrament ni enteniment ni voler sien amades, per assó es significat, Senyer, al humá enteniment,

segons relació del amic e del amat, que la amor no ha natura ne propietat per la qual pusca esser gran en vertut ni en noblea.

En aquest grup de sentències del *LC*, que ja podem considerar manifestacions de la metàfora, apareixen per primera vegada conceptes clau del tema tal com es desenvoluparà al *LAA* i en obres posteriors, com els treballs, les penes i els sofriments de l'*amic*, o la reciprocitat de la relació (vg., p. ex., ORL VII: 204; 289, § 26 i 27), i fins i tot ja apareix la mort de l'*amic* per amor (ORL VIII: 276; 338, § 12). Són els primers indicis de la construcció d'una ficció entorn de la metàfora. També s'hi presenten preocupacions lul·lianes comunes que s'insereixen en la ficció de la metàfora, com l'amor a la Mare de Déu (ORL VII: 159; 285, § 17), la conversió d'infidels (ORL VII: 177; 287, § 12); o s'explicita com la relació amativa s'expressa segons les bases preartístiques (ORL VIII: 276; 338, § 11),¹¹ i la doctrina de la primera i la segona intenció (ORL VII: 206-207; 290, § 3):

Mas com hom asubtila molt fortment son enginy e son enteniment e sab aver conexensa de la natura de la primera entenció e de la segona, adoncs es poderós d'aver conexensa de la amor que lo cors ha a la anima ni la anima al cors, car pus hom sapia conexer en la anima com ama per la primera entenció ni com ama per la segona e del cors atretal, adoncs pot apercebre e conexer lo amat e l'amant per la primera entenció e per la segona. On, com hom ha auda, Senyer, aital conexensa, adoncs ha hom conexensa qual es l'amat ni qual es l'amic, e per la conexensa que hom ha del amic e del amat ha hom conexensa de la amor qui es enfre'l cors e la anima.

Després d'aquest grup de sentències, la metàfora ha quedat plenament instituïda. Han anat apareixent, a més, altres significants, com «amador», referit tant a l'ésser humà com a Déu, i «amant»¹² o bé «amic» referit a Déu,¹³ i, encara, «amic» i «amat» referits a altres destinataris de l'*amic* (p. ex., ORL VII: 391; 307, § 1). Aquesta diversitat coexisteix amb el sentit principal de la metàfora.

11. Soler (1992a: 139-140) ja apunta que en aquesta sentència el tema hi és referit indubtablement, però a l'inrevés del que és habitual: Crist és l'*amic* i el cristià és l'*amat*, perquè en aquest cas la relació d'agent i pacient és inversa, com passa altres vegades al cap. 338.

12. Vegeu-ne les recurrències al *CDAIA*. Aquí, p. ex.: «Car si l'amic, Senyer, no amava primerament vos, no-s puria formar ni afigurar en lo amant vera amor, ni l'amat no puria esser amat vertaderament [...]» (ORL VII: 391-392; 307, § 3). Aquesta sentència mostra l'equivalència explícita de l'*amic* amb la designació «amant», tal com fa notar Soler (1992a: 138). El concepte de «figura» i «forma» al *LC* (vg. Soler i Bonner 2016: 213-216) té a veure amb les relacions entre el coneixement sensual i l'intel·lectual, en el sentit que el primer pot ser un punt de partida per al segon.

13. «Gloriós Senyor! Sensualment sentim e entellectualment entenem que natura d'amor es amar les obres del amic amat. On, com la vostra humanitat sia tan fortment unida e ajustada ab la deitat, e com la vostra anima, Senyer, sapia que los angels son creatures vostres e sien amadors vostres e sien amats per la vostra deitat, adoncs es la vostra anima amadora dels angels ab molt gran amor maravellosa» (ORL VI: 34; 272, § 20).

El capítol 307, «Com home ama son amic», és summament interessant, perquè registra la major densitat de sentències pròpiament amatives del *LC* (ORL VII: 391-400) —Soler (1992a: 138) ja fa notar aquest canvi de rumb. Aquest capítol constitueix una extensa argumentació de com ha de ser l'amor de l'*amic* per l'*amat*. S'hi explica, com s'ha anat fent fins ara, la correcta manera d'estimar en el món segons l'amor de Déu, un amor que ordeni les potències de l'ànima i els sentits sensuals i intel·lectuals de l'*amic* vers la seva fi natural, que és el servei i la lloança de Déu, la primera intenció. Aquest amor produeix en l'*amic* certs efectes: *dretura*, *misericòrdia*, *veritat*, *poder*, *humilitat*, *acabament* ('completament, sense defallença'), *temps* ('la continuïtat amb què s'expressa l'amor') i *amat*,¹⁴ que són explicats en un grup de sentències molt significatiu perquè comencen a definir la psicologia de l'*amic* i els efectes de l'experiència amativa, una informació que serà central en la definició del tema. Aquestes característiques són virtuts pròpies de l'*amat*, que per la relació amativa i la pràctica espiritual afectaran l'*amic* fins al punt d'actualitzar-se en ell. Aquest trànsit de virtuts per la contemplació amorosa és el resultat de la relació amativa i l'art de contemplació, i també el resultat del viatge simbòlic que representa la metàfora com a ficció literària, un viatge en el qual l'*amic* arriba a participar de la naturalesa de l'*amat* en el grau que li escau a la seva condició humana. És un trànsit per descobrir en si la naturalesa expressada de l'*amat* en la creació, i complir o completar aquesta naturalesa en si mateix. Aquesta és l'essència del que es desenvoluparà al llarg del corpus.

Els paràgrafs del capítol 307 expliquen, doncs, com l'*amic* resol i compleix la seva naturalesa d'ésser creat en aquestes vuit virtuts observant-les en l'*amat*, cosa que li serveix de guia per saber si erra o no en l'estimar. La manera com Llull, en aquests capítols, expressa i desenvolupa separadament cadascuna d'aquestes virtuts i es dedica a discutir-ne el funcionament, i com les potències de l'ànima s'hi han d'ajustar segons la primera intenció, és l'avantsala del que succeirà en obres posteriors quan se'ns presentin els mecanismes de l'art de contemplació. És el tipus de tractament sistemàtic que trobarem a l'«Art de contemplació» del *Blaquerna* o l'*Art amativa*. A tall d'exemple (ORL VII: 395-396; 307, § 15):

Gloriós Senyor! Enaxí com sensualment la potencia vejetable es ocasió al cors que sia forts e vigorós com ella está atempradament e ordonada, enaxí la forsa que la anima reeb

14. «Amador Senyor dels vostres amadors, honorador Senyor dels vostres honoradors! La .viii^a. raó d'amor se diu de la amor que ha l'amant a la cosa amada per son amat. On, deym que qui vol amar son amat per esta manera, primerament cové que hom enamora sa anima de vos e en vos; car com la anima del amic ama, Senyor, vos, adoncs ama dreturerament e misericordiosament e vertaderament e vertuosament la cosa qui es amada per son amat» (ORL VII: 398; 307, § 25).

en son remembrar e entendre e voler vos es entellectualment ocasió com aja vigorós e forts remembrament e enteniment e voler a son amat. On, com assó sia enaxí, doncs qui vol amar vigorosament ni fortment son amat, aja vigorós e forts remembrament e enteniment e voler en lo poder qui ha creat en home potencialment vigorós remembrament e enteniment e voler, e dona a hom franc arbitre com hom sia poderós d'aver en actu tota aquella vigoria potencial qui pot esser en lo remembrament e en lo enteniment e en la volentat actual.

Aquest paràgraf és una mostra, a més, de la variació de significats que poden adoptar els termes de la metàfora en aquest estadi. Aquesta polisèmia més endavant s'haurà esvaït, i els significats d'«amic» i «amat» s'hauran especialitzat gairebé sempre en 'home' i 'Déu', respectivament. No per això, però, la metàfora deixa de ser plenament activa i formada; si no en les tries formals, sí en els significats. Igual que encara no s'expressa en la brevetat de les formes sentencioses, com passarà majoritàriament a partir del *Blaquerna*, l'*Art amativa* i l'*Arbre de filosofia d'amor*, amb excepcions. En canvi, l'extensió d'aquests paràgrafs del *LC* sembla emparentada amb la d'alguns capítols de l'«Art de contemplació» i l'*Art amativa*, que s'expressen amb la mateixa voluntat argumentativa i prosa extensa. Aquesta forma d'expressió és la pròpia d'aquells textos que busquen exposar la doctrina de la contemplació des d'un punt de vista més teòric, i no tant a través de la literatura com a eina pedagògica.¹⁵

Els darrers paràgrafs del capítol 307 són especialment interessants. Concretament el § 26,¹⁶ que desglossa les maneres d'amor que fins ara s'han definit, és a dir, els tipus d'amor segons el moviment que es produeix entre l'*amic* i l'*amat*, i que són quatre, així com són quatre els elements que constitueixen el cos de l'home. L'amor virtuós, això és, el ben endreçat, es constitueix intel·lectualment de quatre maneres: (a) l'amor que té l'*amic* per l'*amat* (Déu), (b) l'amor de l'*amic* per altre *amat*, (c) l'amor de l'*amat* per la cosa amada pel seu *amic*, (d) l'amor de l'*amic* per la cosa amada pel seu *amat*. Aquestes quatre formes d'amor són la base de la relació amativa, fonamentada en la reciprocitat i la correcta identificació dels objectes d'amor, de la qual aquests capítols volen donar doctrina. Segons això, l'*amic* podrà saber on dipositar i exercitar el seu amor, el qual revelarà les característiques de l'*amat* virtuosament, és a dir, que es guia-

15. Tot i això, en aquests capítols apareixen sovint formes expressives que seran de gran solvència en el corpus, i constituïran metàfores associades a la de l'*amic* i l'*amat*, com l'expressió «prendre hàbit» una virtut en l'*amic* (p. ex. ORL VII: 394; 307, § 10), o altres com les «figures d'amor».

16. «On, beneyta, sia, Senyer, la vostra amor gloriosa: car enaxí com sensualment se forma e s'afigura lo cors del home dels .iiii. elements, enaxí entellectualment se forma aquesta amor vertuosa de .iiii. amors, les quals son la amor que ha l'amic a vos e la amor que ha a l'amat e la amor que l'amat ha a la cosa amada per son amic e la amor que l'amic ha a la cosa amada per son amat. On, enaxí com lo cors del home no puria reebre forma sensual sens los .iiii. elements, enaxí aquesta amor no puria reebre forma entellectual sens les .iiii. figures d'amor damun dites» (ORL VII: 399; 307, § 26).

rà per la primera intenció. El capítol 307 té una novena raó al final, no anunciada al principi, que expressa el funcionament d'aquestes quatre figures anteriors.¹⁷ Es pot dir que aquest capítol 307, especialment, i totes les sentències del *LC*, ja constitueixen una petita art d'estimar, com seran cadascuna de les obres posteriors, que desenvoluparan amb més extensió i sistematicitat l'art de contemplació i l'amància.

Abans d'acabar el *LC* encara trobem quatre sentències. Al cap. 308 (ORL VII: 402; 308, § 5) reflexiona sobre la conveniència d'imbuir de dretura la voluntat de l'*amic*, perquè aquest sentit de justícia li permeti organitzar correctament l'amor vers Déu i un amat tercer. Al cap. 349,¹⁸ la sentència tracta sobre la necessitat dels treballs i les penes que l'*amic* sosté per l'amor de l'*amat*, un argument que serà molt recurrent i que és un dels elements bàsics del tema. La recreació de l'*amic*, via memòria i via enteniment, sobre el dolor que li provoca la relació amb l'*amat*, li provoca un canvi psicològic que l'acaba desidentificant del rebuig primari que sent per aquest dolor. Això l'acaba situant, en canvi, en un estat de desapassionament i eficiència de les potències de l'ànima, un cop després d'aquell rebuig. És per un esforç intel·lectual que hi arriba, doncs. Al cap. 312 (ORL VII: 448; 312, § 10) insisteix en aquesta mateixa idea i recorre a la metàfora del foc per expressar-la: «car enaxí com lo foc ha natura que on hom mes de lenya li dona pus fort crex, enaxí es natura de verdadera amor que on pus fortment es turmentat l'amic per son amat pus fortment l'ama». Aquesta idea paradoxal serà essencial en el desenvolupament del tema. I al final de l'obra, al cap. 366 (ORL VIII: 643; 366, § 29), és Llull qui adquireix el paper d'«amador» i es refereix a Déu com el seu *amat*, com succeirà en futures sentències:¹⁹

Mas com jo, Senyer, per aquesta manera d'esperansa me vull assegurar d'esta obra e mon enteniment enten que quant a mi aitant me val si va a avant com si no, adoncs ve mon voler qui ama tan fortment vostre honrament que no-l pot sadollar mon esper; car leyal amador tant

17. «Oh vos, Senyer Deus, qui sots amador de vera amor e de vera valor! La .ix^a. raó se diu de la amor que l'amic [ha] a aquells qui amen son amat. On, deym que qui vol amar son amat en amar en aquells per los quals es amat son amat, cové que primerament enamor de vos son remembrament e son enteniment e son voler: car enaxí com hom no pot amar l'amat si no ama aquells qui l'amat amen, enaxí hom no pot amar son amat en aquells qui l'amen sens anima qui sia enamorada en son remembr e en son entendre e en son voler del creador de sa memoria e de son enteniment e de son voler» (ORL VII: 400; 307, § 28).

18. «Consolador Senyor! Sensualment sentim e intel·lectualment entenem que l'amic aitant com mes remembra e enten les penes e ls treballs e ls plors que sosté per amor de son amat, aytant ha consolació de sos plors e de sos treballs; car per so car lo voler del amic vol so que vol l'amat, ama l'amic los treballs que sosté per so que pusca fer so que vol son amat. On, com assó sia enaxí, doncs qui vol esser consolat e alegre e pagat fassa tant, que vos siats son amat, per tal que en la vostra amor sia son gog e son pagament e sa consolació totes les vegades que per vos a honrar e a servir e a loar serà en treballs e en plors» (ORL VIII: 414-415; 349, § 24).

19. En aquests darrers capítols encara trobem referències dubtoses on la metàfora no està plenament definida, potser perquè el context no permet destriar-ne nítidament els sentits (com a ORL VII: 407; 344, § 25).

deu amar la honor de son amat, que no li basta son guardó aver per la gran volentat que ha que a son amat fossa honrament e honor aver.

Al llarg del corpus es poden espigolar diverses identificacions de Llull com un *amic*, d'entrada per una voluntat promocional. Així, Llull es presenta com un bon amador de l'*amat*, però això no vol dir que la història de l'*amic* sigui la de Llull.²⁰

3. CONTINUÏTAT DE LA METÀFORA

Entre el *LC* (1273-1274), on es formula per primer cop la metàfora i certes bases del tema de l'*amic*, i el *Blaquerna* (1276-1283), que el desenvolupa plenament, localitzem un grup reduït de referències en tres obres catalanes de l'autor: el *Llibre de demostracions* (1274-1276) (deu), les *Oracions e contemplacions de l'enteniment* (1274-1276?) (una), i el *Llibre del gentil e dels tres savis* (1274-1276?) (tres). Catorze remissions en tres obres com aquestes, dues força extenses, es poden considerar anecdòtiques. Però el cert és que permeten seguir el rastre de la metàfora fins al *Blaquerna*, i veure com tracten el tema amb singularitats pròpies, com per exemple la seva imbricació amb l'Art quaternària.

Al *Llibre de demostracions*, entre les ocurrencies dels termes «amic» i «amat», hem localitzat deu sentències en diversos capítols. Al cap. v del llibre II, «De bonea d'amor», dues sentències reflexionen sobre les propietats d'infinitud, bonesa... que ha de tenir l'amor de l'*amic* per l'*amat* (que s'ha d'assimilar, per tant, als principis divins, és a dir, els principis de l'*amat*, que són la Figura A de l'Art). «Amador» i «amant» són sinònims d'*amic*.²¹ Al cap. L del llibre II, «De amant e amor e amat», localitzem referències a

20. Sobre aquesta mateixa qüestió, però referida al *LAA*, Soler (1992b: 14) argumenta que «Llull podia remetre's a la seva pròpia experiència mística en compondre el llibret que ens ocupa, però no necessàriament l'havia d'escriure com a resultat immediat d'aquesta vivència. Ha influït en la concepció que contradic una tendència, molt antiga, a llegir el *Llibre d'Evast e Blaquerna* com una obra en què el beat s'autoretrata d'una forma real o ideal». És un prejudici, llavors, «considerar el *Blaquerna* com un relat autobiogràfic conscient o inconscient; es fonamenta, a més, en la hipòtesi que l'opuscle va precedir en el temps la novel·la i, alhora, aquesta suposició se sustenta sobretot en aquella tendència». La identificació de Llull amb Blaquerna és una confusió propiciada per un concepte contemporani de la literatura, procliu a les identificacions de l'escriptor amb la seva obra.

21. «Humana consideració enten que enaxí con subirana amor no-s covenria a esser subiran be sens eternitat infinida, enaxí subirana amor no-s covenria e esser subiran be sens amador infinit qui amás infinidament amat infinit per lo qual fos amat infinidament; e enaxí con l'amador no-s covenria a esser subiran be si no amava infinidament amat infinit e no era amat infinidament per l'amat infinit, enaxí l'amador no-s covenria a esser subiran be si no amava si matex infinidament; e assó matex se seguex del amat. E si era cosa que fos .i. amador infinit tan solament qui no fos amat per altre amador infinit, seguir-s'ia que subiran be d'amor no fos egual en nobilitat ab subiran be de eternitat; cor subirana eternitat se cové a esser subiran be per so con se cové a durar

ORL xv: 211-213, § I-4, que tracten de demostrar com s'organitza adequadament la bondat de l'amor en l'home i en relació amb Déu. L'*amic* hi és anomenat «amant», i s'hi discuteix la necessitat de la majoritat de l'amor de i per l'*amat* (§ I), el qual també és agent amant, tal com es vol demostrar, ja que, si no, no compliria la seva sobirania de bondat. § 2 tracta de la universalitat o particularitat de l'amor (mantenint la designació «amant» per a l'*amic*). § 3, de la concordança i diversitat de l'amor, l'*amant* i l'*amat*, o la seva manca. I § 4 també tracta de la necessària diversitat entre l'*amic* (fins ara «amant») i l'*amat* (que també anomena «amat amant», per expressar que també és agent d'amor per a l'*amic*).²²

Al cap. vi del llibre III, «De la obra de amor», localitzem tres sentències (§ 4, § 5 i § 9). § 4 reflexiona sobre la conveniència que l'*amic* (encara «amant») s'ocupi de fer obres d'amor pel seu *amat*, i no tant a la inversa, ja que la natura de l'*amat* no depèn de l'existència de l'amor i de l'*amant*, i sí a la inversa. En aquesta sentència (ORL xv: 245, § 4) Llull parla de la naturalesa trinitària i generativa de l'amor diví i les premisses de la seva realitat amativa, que es corresponen amb les dignitats de Déu (o les cambres de la Figura A de l'Art quaternària):

Ab obra d'amor molt mills s'i cové amant que amat, cor amant no pot esser sens amor e obra d'amor; cor si ho era, seria amant e no amant, e si ho era, seguir-s'ia que amor e sa obra fossen e no fossen, e assó es impossíbol; e amat pot esser sens que no sia amor ni amant. On, si en lo subiran be avia amor e obra d'amor e amant e amat, e que l'amat no fos amor ni obra d'amor ni amant, auria-y major e menor, e assó es impossíbol: per la qual impossibilitat es demostrat que en lo subiran be ha diverses subposits, e que la .i. es amant si metex, e amant si metex fa de si metex altre amant, e cascú amant es amat per l'autre e per si metex; e amant cascú amant si metex e l'autre, son amats d'altre amant ixent dels .ii. amants, lo qual es amant si metex e ls altres .ii. amants; e aquesta amor dels .iii. amants es tan gran e tan acabada, que cascú dels amants e la amor de cascú es infinida en bonea granea eternitat en les altres cambres de la figura, e per la infinitat d'amants e amats e amors qui es en cascuna de les cambres, tots .iii. los amants e los amats e les amors e lurs obres, son .i.^a essencia infinida en bonea granea eternitat e en les altres cambres de la figura; e si aquesta amor e sa obra no es en lo subiran be, si la amor e la obra

infinidament e a saber si matexa infinidament, e l'amador infinit covenia-s tan solament a esser subiran be per amar si matex, e no per esser amat per altre igual a si matex» (ORL xv: 62-63, § 5).

22. «Si en lo subiran be no avia diversitat de amant e amat amant, seguir-s'ia que amor fos subirana en lo jusan be e que fos jusana en lo subiran be; cor major amor es en home qui sia amant si metex e altre igual a si metex e que sia amat per aquell que ama, lo qual am si metex, que no seria en lo subiran be, si lo subiran be amava si metex sens que no agués en si metex amant qui amás si metex e igual de si metex, e que fos amat per igual de si metex amant si metex, e que ensems la amor fos .i. subiran be; e cor es impossíbol que amor sia subirana en lo jusá be e jusana en lo subiran be, per assó es demostrable que si amor no pot esser subirana en home, de necessitat se cové que sia subirana en alcuna altra cosa, cor si no ho era, home puria esser subiran be; e cor home no ha possibilitat de esser subiran be, per assó es demostrable lo subiran be en altra essencia on ha pus nobla amor e amant e amat amant, que en home» (ORL xv: 213, § 4).

damunt dita fos en esser, fora lo subiran be pus alt e pus noble que no es; e assó es impossíbol, que lo subiran be pusca esser dejús a nulla amor ni a nulla obra d'amor per alta ni per nobla que la amor ni la obra pusca esser considerada ni entesa; cor si ho fos, l'enteniment qui es jusá be, presera pus altament object d'amor e d'obra d'amor, que la amor ni la obra d'amor qui es en lo subiran be, e assó es impossíbol; cor si era possíbol, l'enteniment pujaria sobre lo subiran be entendre, e assó es impossíbol: per la qual impossibilitat trinitat es demostrable.

El fragment «Natura es d'amor que l'amant ama to so que l'amat ama, e ama tots aquells qui amen l'amat» (ORL xv: 247, § 9) és interessant per la seva forma breu. Prefigura una forma d'expressió, a prop de la definició, amb voluntat conclusiva i proverbial, que dominarà l'expressió de la metàfora a partir del *LAA* i que no havíem vist mai abans. Finalment, a la darrera sentència localitzada, al pròleg del llibre vi, passa un fet sorprenent. *L'amic* és designat per aquesta forma —i ja no més per «amant»—, però sobretot passa que: si fins ara s'havia descrit la naturalesa ontològica de la relació entre l'«amant» i l'*amat* —amb el rerefons de les proposicions artístiques—, ara el tema expressa la matriu d'un argument literari (ORL xv: 411, § 1):

Bo amic demana molt coralmment on porá atrobar son amat, e ha molt gran plaer con atroba los senyals e les carreres de son amat [...]

L'amic s'acaba de convertir explícitament en el protagonista d'un prototip de ficció, que és la relació amativa, buscant la manera d'assolir el seu *amat*, i ho fa cercant «los senyals e les carreres de son amat». Aquest és el nucli fonamental del tema: la peripècia de l'*amic* que emprèn una aventura espiritual per assolir l'*amat*. Aquesta sentència, tan significativa, per la forma breu i pel plantejament d'una microescena de caire narratiu, és el precedent més explícit del relat que construirà el *Blaquerna* entorn d'un tema literari, que aquí està assentant les seves bases.

A les *Oracions e contemplacions de l'enteniment* (1274-1276?) hem localitzat una sola sentència, al cap. iv, «De la eternitat de Déu».²³ Tan sols identifica Déu amb l'*amat* i l'exercici contemplatiu de l'*amic*; no desenvolupa el tema, però sens dubte s'hi refereix. Expressa que l'agent ha de fer pujar el seu enteniment vers la contemplació de Déu, que és la mecànica de la proposta contemplativa de Llull, i la manera com l'*amic* s'acosta a l'*amat*. Per breu que sigui, la referència s'inscriu completament en el tema, que ja està definit.

23. «Hac temor la volentat que li fallís lo temps en amar Deus, e pregá l'enteniment que puyás contemplar son amat; e pujá entendre l'enteniment com Deus avia creat lo mon per ço que en lo començament del mon fos coneguda eternitat esser en Deu sens començament; car si lo mon fos eternal, la eternitat de Deu no-s manifestara tant fortment esser sens començament, com sia cosa que un contrari sia demostrat per altre» (ORL xviii: 241, § 1).

Finalment, al *Llibre del gentil e dels tres savis* (1274-1276?) localitzem tres sentències, que tenen una significació molt genèrica, però que val la pena comentar. Les hem inclòs al *CDAIA* per tenir-les registrades, però no tenen el grau de definició de les anteriors. Poden ser considerades precedents del tema o referències al·lusives, perquè parlen de com s'ha d'expressar l'amor entre els homes, com feia el *LC*, és a dir, com s'expressa correctament l'amor entre un «amant» i un «amat», que també pot ser Déu (NEORL II: 103, § Flor 16):

Cor, si en Deu a amador qui am en Deu amat tan ffortment que tot si metex li do, si-l amador li dona tot si metex, e l'amador es inffinit en bonea, granea e en totes les flors del primer arbre, cové de nececat que en l'amador sia inffinida larguea en bonea, granea, etc. E aytant con la larguea es major, d'aytant la amor divina es pus contraria a avaricia.

És significativa del tema la darrera frase de la tercera sentència: «[...] cor, mes es amat l'amat per l'amant, con l'amant vol eser son amat, que si l'amant no amava eser l'amat» (NEORL II: 140, § Flor 2).

4. LA METÀFORA AL *BLAQUERNA*

Al *Blaquerna*, especialment al *LAA*, la metàfora de l'*amic* i l'*amat* arriba amb el seus constituents plenament lexicalitzats, i llavors es revesteix de ficcionalitat, és a dir, elabora un relat amb un argument implícit entre els dos personatges de la relació amativa. Aquesta operació literària es produeix per la inclusió de la imatge en el context narratiu d'una novel·la romànica —i això és excepció en el corpus de textos sobre l'*amic*. Els capítols previs al *LAA*, del 79 al 83, estableixen les bases d'aquest relat o d'aquesta història, i fan un pas endavant respecte del que hem vist fins ara. Al cap. 80, per exemple (Llull 2009, p. 353, 80, § 2), una sentència s'expressa amb la forma, el to i l'argument següents:

—Encontraren-se l'amich e l'amat e callaren lurs boques e lurs hulls, ab los quals se fahien senyals d'amor. Ploraren e lurs amors se parlaren.

Podem veure que en aquest fragment la metàfora apareix plenament lexicalitzada i amb tota la literarietat que exhibiran els versicles del *LAA*, especialment visible en el fet que presenta un argument en el context d'una escena ficcional.²⁴ Gràcies a això, al

24. Soler (1992a: 142) considera que en aquests fragments hi ha un avenç decisiu en la constitució del tema i que és un anunci força explícit de l'opuscle, «no es tracta ja d'un ús dels termes com a comparació a

Blaquerna, la metàfora esdevé tema per a una ficció espiritual inscrita exemplarment dins la novel·la, i construïda per l'acumulació d'escenes com aquesta, i sobretot els versicles del *LAA*.²⁵ És especialment el *LAA* que fixa els elements d'aquesta ficció, i per això podem dir que la metàfora esdevé a partir d'ara un tema literari, que s'anirà desplegant al llarg de tot el corpus i que ja havia despuntat al *LC*. Un tema que gira sempre al voltant de la pràctica contemplativa de l'*amic*, els efectes i símptomes d'aquesta pràctica, la transformació que experimenta, i el reconeixement de l'*amat* com a fi de la seva existència. Encara que inscrites en la narració principal de la novel·la, les sentències que registrem en els capítols 79-83 ja es presenten com a escenes autònomes d'aquesta ficció, emmarcades en una proposició breu. Són un preludi dels versicles del *LAA*.²⁶ Representen una novetat significativa respecte de la metàfora al *LC*, doncs: l'adopció d'un nou marc per desenvolupar-se, la ficció d'una novel·la. Més enllà de la fixació dels significats de la metàfora i la discussió sobre la naturalesa i la relació dels seus constituents, aquí s'elabora un argument prototípic, descrit en proposicions bàsiques, perquè el context narratiu de la novel·la ho propicia.

Soler (1992a: 146) conclouïa que el tema encara no era completament definit en aquests capítols del *Blaquerna*, que hi ha un avenç significatiu respecte del *LC* però que no és fins al *LAA* que queda determinat per uns personatges i una situació. Des del punt de vista de la història completa de la metàfora, veiem que el *LAA* és un moment clau, però també que la seva fórmula, molt específica per l'obra que l'acull, no pot servir per jutjar la manifestació de la metàfora en altres obres com el *LC*, perquè el fet és que evoluciona constantment i s'adapta al context de l'obra que l'acull (vg. com s'expressa, p. ex., a l'«Art de contemplació», a Vives 2022b). Per això al *Blaquerna* s'explota la literarietat de la metàfora, mentre que en altres obres, com el *LC* o l'*Art amativa*, serveix com a exemple per a l'exposició doctrinal.

La primera fase de la metàfora, amb tot, és un període de gestació per trobar els principals elements temàtics i (pre)artístics que es desenvoluparan del *LAA* endavant.

l'interior d'un argument. S'apunta almenys que entre un i altre personatge (ara ja ben determinats) hi ha una relació especialíssima i que aquesta té una forma d'expressió en les "paraules qui són entre amic e amat".

25. Vegeu-ne un comentari detallat a Vives (2022c).

26. Formalment són interessants, també: inclouen, com en les obres anteriors, fins a sis substitucions del terme «amic» per «amant» (vg. NEORL VIII: 353; 80, § 2, § 7, § 10 i 83, § 14), una alternança que no es torna a repetir al *LAA* (com a substantiu), com sí que ho fa amb el terme «amador», i que ho farà en obres posteriors. També és una novetat, i mostra del desenvolupament ficcional de la metàfora, l'aparició d'una sentència en forma de diàleg en estil directe, a la manera dels del *LAA*: «—Vençé humilitat ergull e-l amant dix a son amat: "Si tu, amat, muries, yo hiria plorar a ton vas". E l'amat respós: "Plora denant la creu, qui es mon moniment". Plorá fortment l'amant e dix que per massa plorar s'enfoscha la vista de sos hulls e s'esclareix sciencia en los hulls de son enteniment» (NEORL VIII: 356; 80, § 7).

Als capítols 79-83, la metàfora s'inscriu en un marc de ficció, i la utilitzen uns personatges perquè la ficció ho fa possible; això és versemblant pel propòsit argumental que compleix el *LAA* en la novel·la, vehicular la saviesa del protagonista en l'art de contemplació per a il·lustració dels joves ermitans, i del lector naturalment. Així, la metàfora es revesteix de ficcionalitat i per tant de literarietat, i amb això troba una forma d'expressió literaturitzada. Això permet afirmar que la metàfora de l'*amic* i l'*amat* no ha sigut un motiu literari en el seu origen, s'hi torna gràcies a la inclusió en el *Blaquerna* i l'adquisició de ficcionalitat, és a dir, a partir del moment que es converteix en un tema de ficció. Al *LC*, servia per explicar el funcionament correcte de l'amor de l'home i l'objecte d'amor més excels que hi pot haver i del qual aprendre, que és l'*amat*. Després, un marc narratiu la fa versàtil i la revesteix de literarietat, explotant-ne les capacitats comunicatives. És un exemple de l'ús que Lull feu de la literatura per vehicular l'Art, allò que realment li interessava (Badia, Soler & Santanach 2013).

A més, en el *LAA* la metàfora sintetitza una fórmula: el versicle, una forma breu que elabora una unitat argumental tancada.²⁷ Els seus trets fixen una tendència general a tot el corpus posterior (brevetat, to sentenciós, caràcter metafòric, argument, imatgeria, etc.), i per a obres com *Flors d'amor e flors d'intel·ligència*, l'*Art amativa* o l'*Arbre de filosofia d'amor*. Ara bé, una part de les sentències de l'*Art amativa* s'assemblaran més a les de la primera fase, d'exposició doctrinal prolixa, o bé cercaran formes d'expressió encara més radicals que els versicles del *LAA*. Tot plegat fa pensar que cal saber deslligar la metàfora i el tema de l'*amic* i l'*amat* de la seva literarietat (formal i ficcional), sense que la metàfora deixi de ser. Una cosa serà, doncs, la metàfora des del punt de vista de l'Art, és a dir, quan es presenta en els seus valors ontològics o doctrinals, en l'exposició de l'art de contemplació o l'amància; i l'altra, quan es revesteix de literarietat, forma, i desenvolupa un argument, un relat, gràcies a la naturalesa de l'obra o el context en què s'inscriu, ja sigui al *Blaquerna*, les *Flors d'amor i flors d'intel·ligència* o l'*Arbre de filosofia d'amor*. Cal que parlem de formes específiques, usos i modes d'expressió de la metàfora, doncs, segons l'obra en què s'inscriu. Dit d'una altra manera, la metàfora no és que es completi pel seu grau de formulació literària al *LAA*, ja quedava plenament formada al *LC*, és que evoluciona i alhora s'adapta a les noves formes discursives que Lull practica.

27. «cada versicle constitueix una certa unitat temàtica i argumental que fa un sentit complet; Lull no distribueix una unitat de sentit en diversos versicles, sinó que fa coincidir unitat de sentit i versicle» (Soler 2012: 60).

4.1 UNA DEFINICIÓ DE LA METÀFORA

Abans del *LAA*, el *Blaquerna* fa diverses referències explícites a l'opuscle. Primer, se'ns narra la troballa d'un *Llibre d'amic e amat* sarraí, «on era recomtat con los devots homens fahien cançons de Deu e d'amor, e con per amor de Deu lexaven lo mon e anaven per lo mon pobretat sustentint» (NEORL VIII: 396: 88, § 4). La qüestió sufí és un tema de filiacions imprecises (vg. Urvoy 1979; Soler 1992a: 147-148, 2012; Romano 2021), però sembla que Llull s'hi refereix pel seu estil breu i forma poètica.²⁸ La referència informa, en tot cas, de què podem esperar del *LAA*, perquè el presenta com un producte literari devocional i ascètic. Més endavant, i amb aquest horitzó d'expectatives, el cap. 99 explica com un ermità demana a Blaquerna —ja retirat i fent vida contemplativa, i després d'haver culminat amb èxit el seu projecte de reforma espiritual—, que «feés un libre qui fos de vida ermitana e que per aquel libre pogués e sabés tenir en contemplació, devoció los altres ermitans» (NEORL VIII: 426; 99 § 1). És així com la redacció del *LAA* s'insereix amb coherència en la ficció de la novel·la.²⁹ Seguidament (§ 2), es diu:

Estant Blaquerna en aquest pensament, en volentat li vench que-s donás fortment a adorar e a contemplar Deu per tal que en la oració Deus li demostrás la manera e la materia de que ell feés lo libre. Dementre que Blaquerna plorava e adorava e en la sobirana stremitat de ses forces havia puyada Deus sa anima, qui-l contemplava, Blaquerna se sentí exit de manera per la gran frevor e devoció en que era e cogitá que força d'amor no segueix manera con l'amich ama molt fortment son amat. On, per açó, Blaquerna fo en volentat que feés *Libre de amich e amat*, lo qual amich fos feel e devot crestia e-l amat fos Deu.

La sentència és molt interessant per diverses raons. Primer, perquè explica un rapte místic de Blaquerna fruit de la contemplació, descrit com un procés conscient d'*adoració*, *contemplació* i *oració*, amb conseqüències fisiològiques com el plor o un sentiment de desbordament emotiu, elements propis del tema.³⁰ En aquest estat de plenitud, presentat com una elevació de l'ànima vers Déu i caracteritzat per l'eficiència de les seves facultats, Blaquerna obté la *manera* i la *matèria* del llibre que ha de compondre. La contemplació provoca una troballa, doncs, com una resposta de

28. O perquè presenten una relació espiritual masculina, desproveïda de tota coloració carnal, a diferència de la tradició del *Càntic* i de l'amor cortès (eròtic i adúlter), que forneixen igualment, però, el *LAA* d'imatgeria i de vocabulari (Pring-Mill 1991: 283).

29. Soler (1992a: 149-150, 1992b) argumenta que el *LAA* és la solució per narrar l'experiència espiritual de l'ermità Blaquerna, i que té una funció didàctica i exemplar.

30. A propòsit d'aquest concepte de rapte místic en Llull, vegeu els treballs d'Amador Vega (2017) i Anna Fernández Clot (2019).

l'*amat*. Mots com «fervor» o «devoció» són propis del camp semàntic de l'èxtasi que construirà el *LAA*. Hi notem, a més, la posició preeminent de l'enteniment en la contemplació, expressat en verbs de pensament i psicològics. Aquest èxtasi, doncs, genera un desbordament emotiu de la sensibilitat i un pensament més subtil, pel qual Blaqueria troba respostes.³¹

I segon, perquè la sentència acaba concretant una definició de qui són l'*amic* i l'*amat*: «lo qual amich fos feel e devot crestia e l amat fos Deu». Per primer cop en el corpus, els significats de la metàfora es concreten per exposició explícita. Amb això, sabem que l'*amic* podrà ser un (com aquí és Blaqueria) i molts (genèrics o no); és a dir, que *amic* és una qualitat possible en l'ésser humà que aprèn el mètode de contemplació. El relat que construirà el *LAA* és una aventura espiritual protagonitzada per un personatge simbòlic o arquetípic que representa aquesta qualitat, llavors, l'ésser humà devot i fidel que estima Déu i que usa d'un mètode per reconèixer-lo i perfeccionar-se prenent de model les seves virtuts. En aquest sentit, el relat de l'*amic* que construeix el *LAA* es presenta com una peripècia d'aquest personatge simbòlic, i replanteja segons els interessos de Lull els esquemes de la narrativa romànica i la literatura espiritual al voltant d'un nou esquema narratiu: l'amistat entre l'ésser humà i Déu, un plantejament que en obres posteriors seguirà evolucionant i adquirint complexitat. El *LAA* és un text literari, doncs, però és també i sobretot la primera obra explícitament amativa de Lull, és a dir, una art d'estimar, en tant que és alhora una exposició implícita i una aplicació del mètode contemplatiu.

5. CONCLUSIÓ

Contràriament al que podíem pensar en un principi, l'anàlisi que hem fet posa en evidència que la metàfora de l'*amic* i l'*amat* es configura plenament al *LC*. I ho fa a partir d'una transposició de significats: l'amistat entre els homes —i tota acció amorosa, que es fonamenta en la potència de la voluntat— ha de prendre de model l'amistat de Déu, que convida a exercitar les seves virtuts expressades en l'home, un aspecte de la creació que, com qualsevol altre, és manifestació dels seus principis. És

31. Després de l'experiència extàtica, Blaqueria recorda el musulmà que li havia parlat d'una obra sufí: «qui son mes preats enfre ells son unes gents qui han nom “sufies”. E aquells han paraules d'amor e exemplis abreyats e qui donen a home gran devoció; e son paraules qui han mester espusicio e per la spusicio puja l'enteniment més a ensús, per lo qual puyament muntiplica e puja la volentat en devoció» (NEORL VIII: 426-427; 99, § 3), i decideix fer el seu llibre segons aquest estil, per multiplicar fervor i devoció entre els ermitans, «per los quals volia enamorar Deu» (la missió que es desprèn del *LAA*).

així com neix la metàfora de l'*amic* i l'*amat*, amb la necessitat que l'amistat entre les persones s'impregni de les virtuts de l'amistat de Déu o de Crist, com una mesura per reordenar la creació. Així, la facultat per l'amor de l'ésser humà i la relació amb els seus semblants es bolca en el model de major amistat que pot haver-hi, la de Déu. Sobre els seus principis, l'ésser humà pot fer un exercici de realització de la seva natura gràcies a les seves potències de l'ànima, un treball espiritual que es definirà sistemàticament en obres futures com una art per a la contemplació. En les sentències que hem analitzat d'aquesta primera fase del corpus s'observa que la relació amativa s'expressa segons aquest procediment, sustentat en les bases preartístiques i de l'Art quaternària, i la doctrina de la primera i la segona intenció. El que manca al *LC*, encara, és la «forma i manera» que es concretarà en l'Art i la seva habituació, per la qual un relat com el del *LAA* tindrà un paper pedagògic especial.

En aquesta primera etapa, els constituents de la metàfora fan èmfasi en un exercici espiritual que mena al reconeixement de l'*amat*, que és expressat com un horitzó de satisfacció amorosa i té una conseqüència: que l'*amic*, en aquest procés, transforma la seva subjectivitat. Aquesta és la base del tema, del relat i l'ensenyament que desenvoluparà el *LAA*. Al·lusions com la simptomatologia que provoca la relació en l'*amic*, la metàfora de la mort per amor, o el trànsit de virtuts de l'*amat* a l'*amic* fruit de la contemplació són una prefiguració significativa d'aquest relat. O les del *Llibre de demostracions*: un sol ús d'una forma de tipus proverbial que anticipa el que serà predominant en el futur, inèdit fins ara; i, en la darrera sentència, un context narratiu on fins llavors hi havia exposició doctrinal i ontològica, on l'*amic* esdevé personatge d'una ficció que el disposa davant l'aventura de trobar l'*amat*. És una prefiguració més que significativa del nucli del tema, que mostra l'extraordinària unitat de tot el corpus de textos sobre l'*amic* i l'*amat*, des de les seves primeres ocurrences. No hi ha dubte que el *LC*, com en tants altres aspectes del pensament lul·lià, ofereix els ingredients principals per desenvolupar el que serà el motiu literari amb més rendiment de tota l'obra de Ramon Llull. Tot plegat permet comprovar que la configuració progressiva de la forma i el propòsit de la metàfora de l'*amic* i l'*amat* és i serà anàloga a la fixació i variació de l'Art com a mètode de contemplació.

ARNAU VIVES PIÑAS

Centre de Documentació Ramon Llull (Universitat de Barcelona)

arnau.vives.pi@gmail.com

ORCID 0000-0002-8874-1430

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BADIA, L., J. SANTANACH & A. SOLER (2013) «Ramon Llull», dins L. Badia (ed.), *Literatura medieval (1). Dels orígens al segle XIV*, À. Broch (ed.), *Història de la Literatura Catalana*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana / Editorial Barcino / Ajuntament de Barcelona, p. 377-476.
- CDAIA = *Corpus Digital d'Amic i Amat (CDAIA)*, A. Vives (cur.). [<http://www.ub.edu/llulldb/caia.asp>]
- FERNÀNDEZ-CLOT, A. (2019) «L'oració contemplativa i el rapte místic a la *Medicina de peccat* de Ramon Llull», *Comprendre. Revista Catalana de Filosofia*, 21, 2, p. 75-93.
- NEORL II = LLULL, R. (2015) *Llibre del gentil e dels tres savis*, A. Bonner (ed.), Palma, Patronat Ramon Llull, «Nova Edició de les Obres de Ramon Llull», II. [1993, 1a ed.]
- NEORL VIII = LLULL, R. (2009) *Romanç d'Evast e Blaquerna*, A. Soler, J. Santanach (ed.), Palma, Patronat Ramon Llull, «Nova Edició de les Obres de Ramon Llull», VIII.
- OBRADOR, M. (1904) «Proemi», dins R. Lull, *Libre de Amich e Amat del B. Mestre Ramon Llull*, Mateu Obrador i Bennassar (ed.), Palma, Edició Catalunya, p. 9-37.
- ORL II-VIII = LLULL, R. (1987-1989) *Obres de Ramon Llull. Libre de contemplació en Déu. Toms I-VII*, M. Obrador y Bennassar, M. Ferrà i S. Galmés (ed.), Palma, Miquel Font, vols. II-VIII.
- ORL XV = LLULL, R. (1930) *Obres de Ramon Llull. Libre de demostracions*, S. Galmés (ed.), Palma, vol. XV.
- ORL XVIII = LLULL, R. (1935) *Oracions e contemplacions del enteniment*, dins S. Galmés (ed.), *Obres de Ramon Llull. Libre d'intenció. Arbre de filosofia d'amor. Oracions e contemplacions del enteniment. Flors d'amors e flors d'entelligència. Oracions de Ramon*, Palma, vol. XVIII, p. 229-268.
- PRING-MILL, R. D. F. (1991) «Entorn de la unitat del «Libre d'Amich e Amat»», dins L. Badia & A. Soler (ed.), *Estudis sobre Ramon Llull*, Barcelona, Curial / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 279-306.
- ROMANO, M. M. M. (2021) «Sull'amor divino in Ramon Llull e l'influsso islamico», dins *Il beato Raimondo Lullo. Il personaggio e il suo rapporto con l'Islam*, «Studi arabo-islamici del PISAI 24», Roma, PISAI, p. 127-147.
- RUBIO, J. E. (1997) *Les bases del pensament de Ramon Llull. Els orígens de l'Art lul·liana*, València/Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat («Biblioteca Manuel Sanchis Guarner» 35).

- RUBIO, J. E. (2008) «Thought: the Art», A. Fidora & J. E. Rubio (ed.), *Raimundus Lullus. An Introduction to his Life, Works and Thought*, «Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis 214. Raimundi Lulli Opera Latina, Supplementum Lullianum», II, Turnhout, Brepols, p. 243-310.
- RUBIÓ, J. (1985) «Introducció a l'Arbre de filosofia d'amor», dins *Ramon Llull i el lul·lisme*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 324-351.
- RUIZ SIMON, J. M. (2015) «Les “metàfores morals” de l'ermità Blaquerna. A propòsit de la manera i la matèria del *Llibre d'amic e amat*», *eHumanista/IVITRA*, 8, p. 68-85.
- SOLER, A. (1992a) «Orígens, composició i datació del *Llibre d'amic e amat*», *Studia Lulliana*, 32, p. 135-151.
- SOLER, A. (1992b) «“Enfre la vinya e-l fenollar”? La composició del *Llibre d'amic e amat* i l'experiència mística de Ramon Llull», *Caplletra*, 13, p. 13-22.
- SOLER, A. (2012) «Introducció», dins R. Llull, *Llibre d'amic e amat*, A. Soler (ed.), Barcelona, Editorial Barcino, p. 11-67.
- SOLER, A. & A. BONNER (2016) «Les representacions gràfiques al *Llibre de contemplació* de Ramon Llull», dins L. Badia et alii (ed.), *Els manuscrits, el saber i les lletres a la Corona d'Aragó, 1250-1500*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 213-244.
- URVOY, D. (1979) «Les emprunts mystiques entre Islam et Christianisme et la véritable portée du “Libre d'amic”», *Studia Lulliana*, 23, p. 37-44.
- VEGA, A. (2017) «Rapte místic i èxtasi artístic: Llull i Dalí», dins L. Badia et alii (ed.), *Actes del Congrés d'Obertura de l'Any Llull. «En el setè centenari de Ramon Llull: el projecte missional i la pervivència de la devoció»*. Palma, 24-27 de novembre de 2015, Barcelona, Palma, Universitat de Barcelona, Universitat de les Illes Balears («Col·lecció Blaquerna» 12), p. 339-363.
- VIVES, A. (2021) «La metàfora de l'amic i l'amat: amància i literatura en l'obra de Ramon Llull», tesi doctoral, Barcelona, Universitat de Barcelona.
- VIVES, A. (2022a) «Una nova interpretació de la imatge lul·liana de l'amic i l'amat a partir de la seva diacronia: metàfora, tema i símbol», *Magnificat, CLM*, 9, p. 91-128.
- VIVES, A. (2022b) «El *Corpus Digital d'Amic i Amat (CDAIA)*: una base de dades sobre la metàfora lul·liana de l'amic i l'amat», *Studia Lulliana*, 62, p. 5-42.
- VIVES, A. (2022c) «Una nova lectura del *Llibre d'amic e amat* com a relat literari per a la contemplació», *Els Marges*, 128, p. 12-29.

